

כך עלה במחשבה לפני

הרב גדעון ביר

הרבה יותר מרשימה מאשר היכולת שלו להוציא אותנו ממצרים. כלומר, אם אני מחפש עניין שיגרום לי כביכול להעריך את ריבוננו של עולם, תהיה זאת בריאת העולם, שהיא הרבה יותר מרשימה מאשר הוצאת עם מסוים מבית עבדים. למה, אם כן, נבחרה דווקא יציאת מצרים להיות במרכז?

שאלה נוספת הנשאלת על זה היא מדוע בהתגלותו אל העם, התחיל הקב"ה מאמצע הסיפור? כלומר, להגיד "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" זה, כאמור, להתחיל לתאר את הקשר אל ה' מהאמצע; יותר הגיוני היה לפתוח את דבריו בתיאורו כבורא העולם, שזהו תחילת הקשר האמיתי של ה' אל העולם. נכון שבשלב מסוים במציאות הוציא אותנו הקב"ה ממצרים, אבל לכאורה לא זו התחלת הסיפור.

יציאת מצרים כראייה שכלית

את השאלות האלה הביא האבן עזרא בשם רבי יהודה הלוי: "שאלני ר' יהודה הלוי מנחתו כבוד, למה הזכיר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך" (הפירוש הארוך, שמות כ). ועל שאלות אלה עונה הרמב"ן (שמות יג, טז):

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות עובדי גילולים בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא...

הרמב"ן מציין מספר סוגים של כופרים בה'. הסוג הראשון הוא הטוענים שהעולם קדמון ואין כלל בורא לעולם.

...ומהם מכחישים בידעתו הפרטית ואמרו 'איכה ידע אל יש דעה בעליון' (תהלים עג יא)...

סוג אחר של כפירה טוען שאכן יש בורא לעולם אך הוא לא יודע כלום ואין הוא יודע מן המתרחש בעולמות שברא. וממשיך הרמב"ן ומונה את הסוג השלישי:

זכר ליציאת מצרים

פרשת וארא הינה הפרשה השנייה מבין ארבעת הפרשות העוסקות בתהליך יציאת בני ישראל ממצרים - שמות, וארא, בא ובשלח. אם נתבונן במבט פשוט בתורה ובמצוות, נוכל להצביע על יציאת מצרים כמעמד הכי מרכזי בעולם הרוחני שלנו. מצוות רבות מאוד מוגדרות כ"זכר ליציאת מצרים" - לא מעט מהחגים שלנו הם זכר ליציאת מצרים, כמו גם רבות מן המצוות המעשיות, אשר מתוארות בתורה כזכר לאותו מעמד גדול. בכלל, הרבה יותר שגור על לשוננו להזכיר את עניין יציאת מצרים או להעיד על כך, מאשר להעיד על עצם העובדה שהקב"ה ברא את השמיים ואת הארץ, או על עצם קבלת התורה ומעמד הר סיני. יציאת מצרים נמצאת תדיר בתוך העולם שלנו, בתוך העולם הרוחני שלנו, בתוך קיום המצוות שלנו. היא הדבר אשר אנו מזכירים הכי הרבה. בצורה חריפה ניתן לראות את העניין הזה בעשרת הדיברות, בזמן מתן תורה - בפעם היחידה בה מתגלה הקב"ה לעם ישראל כולו, התגלות המונית ככלל ישראל, ולא רק ליחידים כמו שהתגלה עד עכשיו, הוא מעיד על עצמו: "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ, ב). הקב"ה מזכיר את עצמו כמי שהוציא אותנו ממצרים ולא כמי שברא את העולם.

שורש האמונה בה'

העובדה הזו מעוררת תמיהה רבה - למה יציאת מצרים קיבלה מקום יותר מרכזי מאשר בריאת העולם? גלוי וידוע שהוצאת ישראל משעבוד מצרים זה דבר גדול ונשגב, אך דבר כגון זה גם אדם עם עוצמה גדולה וכוח צבאי ופוליטי חזק יכול לעשות, להפקיע עם של עבדים מאדוניהם. זה דבר שהוא אפשרי במציאות. לעומת זאת, גם אם אדם הוא בעל עוצמה גדולה ככל שתהיה, אין הוא יכול לברוא אפילו זבוב. היכולת של הקב"ה לברוא את העולם היא

שאלתני אתה... וכן פתח האלוה בדברו אל כל עדת בני ישראל: "אנכי ה' אלוך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא אמר "אני בורא העולם ובוראכם".

את דבריהם של הרמב"ן ושל ריה"ל ניתן להבין כסוג של הוכחה למציאות הבורא – בריאת העולם זו אמונה שלא כולם מוכרחים להאמין בה, יכולים אנשים לטעון שזו קונספירציה בלתי מבוססת וחסרת ראיות, אבל לעומת זאת, ביציאת מצרים קיימת הוכחה ברורה, זה דבר שראינו והיינו עדים אליו שעבר מדור לדור.

יציאת מצרים כביטוי אמונה קיומית

אני סבור שקיים בדבריהם של הרמב"ן וריה"ל רובד נוסף, מעבר להוכחה שהבאנו: תיאור אמונתנו על ידי יציאת מצרים זהו תיאור אחר של אמונה, תיאור אחר של תפיסה. כלומר, קיימים שני סוגים של אמונות – אמונה בבריאת העולם ואמונה ביציאת מצרים. על ידי אמונה בבריאת העולם אנחנו יודעים באופן כללי שהקב"ה הוא הבורא, אנחנו יודעים מה הוא עשה, איך הוא השפיע על העולם מבחוץ. לעומת זאת, דרך אמונה ביציאת מצרים, מתקיימת פה התערבות מאוד חזקה בתוך העולם הזה, הקב"ה מתערב במתרחש בעולם, הוא נוכח במציאות באופן מובהק. יש פה גדולה יתירה מעצם העובדה שהוא ברא את העולם כגורם חיצוני. הקב"ה יוצר דברים ממש בתוך המציאות, מתערב בתוך עם מסוים, עושה להם ניסים ומביע חיבור וקישור חזק.

ניתן לתאר את ההבדל בין שתי תפיסות האמונה באופן מאוד יפה – כשאדם הולך עם הוריו ומישהו שואל אותו מה הקשר שלו אליהם אז הוא יכול לענות שתי תשובות שונות – הוא יכול להגיד שהם אלה שהולידו אותו, והוא יכול להגיד שהם אבא ואמא שלו. אמנם שתי התשובות נכונות, אך אין זו אותה תשובה כלל. לציין שאנשים אלה הם אלו שהולידו אותי זה אמנם דבר מאוד חשוב ומרכזי, אך זה חסר. אם בן יתאר כך את אביו, סביר להניח שהאב דיי ייעלב. אבל לתאר את מערכת היחסים הזו כאב ובן, זה מלא בהרבה יותר תוכן וקירבה, אופן זה מתאר מישהו שנמצא בחיים שלי, מישהו שממש מעורב בחיים שלי, יש לי איתו קשר עמוק ולא רק איזה ידע תיאורטי-היסטורי-עובדתי. התיאור הזה מאוד מקביל לתפיסות האמונה – ליציאת מצרים ובריאת העולם. אם הקשר של ה' לעולם יתבטא בבריאת העולם, יהיה קיים פה איזה קשר עיוני-פילוסופי, קשר שמסתכם במשהו שהיה ונגמר. אבל מצד האמת, הקשר של הקב"ה לעולם הוא הרבה יותר רחב. ה' מעורה בתוך העולם הזה, הוא מעורב וקשור אליו. יציאת מצרים מעידה באופן נרחב יותר מה הוא העולם בו אנו

...ומהם שיוודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ...

הסוג השלישי, אומר הרמב"ן, מודים שה' ברא את העולם, הם מודים גם בזה שה' יודע את הפרטים ואת אשר מתרחש במציאות, אבל הם כופרים בהשגחה. כת זו טוענת שאין כל קשר מהותי בין הבורא למציאות הקיימת. וכתגובה לשלוש הכתות שמנה, ממשיך הרמב"ן בדבריו ואומר:

...וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול.

כשהרמב"ן מדבר על מופת בשנוי מנהגו של עולם כלפי עדה מסוימת, מתאר הוא בעצם את יציאת בני ישראל ממצרים. התרחשות כזאת כמו יציאת מצרים היא היא מי שתוכל להכחיש את כל כתות הכופרים, היא הרבה יותר חזקה מבריאת העולם. יציאת מצרים היא זו שבאה ומפרסמת את האמונה בעולם, ולא בריאת העולם. הרמב"ן בהמשך דבריו כותב (שם):

וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו.

כשאדם מקיים מצווה כזכר ליציאת מצרים אז הוא לא רק מודה שה' ברא את העולם, הוא גם לא רק מודה שה' מודע למתרחש פה בעולם, אלא הוא מודה בעובדה שהקב"ה משגיח בעולם וקשור אליו ביותר. בקיום המצוות, מוחק האדם את כל הסברות השגויות של הכופרים בה'.

הבנה זו מדברי הרמב"ן מזכירה את דבריו של רבי יהודה הלוי בספרו "הכוזרי" – כשפותח החבר את דבריו לכוזרי על עצם אמונתו בה', מזכיר הוא את יציאת מצרים. ועל זה תמה מאוד הכוזרי, מדוע החבר לא פתח את דבריו בתיאור אלוך כבורא שמיים וארץ, שזה, לפי השגתו של הכוזרי, הדבר הגדול והמרכזי ביותר באלוקות. על שאלה זו משיב לו החבר במשל מלך הודו המפורסם ובסוף אומר הוא לו כך (כוזרי א, כג-כה):

אמר החבר: ואם ישאלך אז השואל למלך זה, במה תתארה? אמר הכוזרי: ראשונה - באותם התארים אשר נתבררו אצלי מתוך מה שראו עיני, ואחריהם - בתארים שהטלתי בהם ספק לפני זה, אך אחרי כן נתבררו לי על ידי אלה. אמר החבר: ומעין זה השבתיך כאשר

שלמראה עינינו נראה סותר את הרציונל האלוקי. אם היינו חיים באמונה של בריאת העולם גרידא, אז יכולנו לקבל בקלות שלא הכל מסתדר, שהעולם מתנהל מעצמו ויוצר לעצמו את העיוותים, אבל כשיש אמונה של יציאת מצרים, של השגחה והתערבות אלוקית תמידית, אנחנו לא מסוגלים להבין איך ההשגחה הזאת מסתדרת עם המציאות הקיימת וזה מה שגורם לנו לכאב ולקושי הגדול, ולעיתים אף לכעס מסוים כלפי ה'.

ברצוני להעצים את השאלה הזו בהסתמך על הגמרא במנחות (כט, ב):

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו; כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו. חזר ובא לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו: רבונו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י?

כשרואה משה רבינו את גדולתו של רבי עקיבא, הוא איננו מבין, ושואל את הקב"ה שאלה מכורח ההיגיון – אם קיים אדם גדול כזה כרבי עקיבא, מדוע לא ניתנה תורה על ידו? תשובתו של הקב"ה מפתיעה ואיננה מובנת (שם): "אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני".

וממשיכה הגמרא ומספרת (שם):

אמר [משה] לפניו: רבונו של עולם, הראיתני תורתו, הראני שכרו. אמר לו: חזור לאחורך. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו: רבש"ע, זו תורה וזו שכרה!?

משה, אשר כל כך התפעל מתורתו של רבי עקיבא, מצפה לראות גמול יפה ומכובד על לימוד תורתו הגדולה, אך מתפלא לגלות שסופו של רבי עקיבא היה רע ומר. שאלתו של משה כלפי הקב"ה מבטאת את התחושה שתיארתי מקודם; דווקא משה רבינו שמכיר מקרוב את יציאת מצרים, מי שחי את תפיסת האמונה של יציאת מצרים באופן החזק ביותר, האדם שהכי מכיר במציאות כמונהגת ומתקדמת אחר רצונו של רבונו של עולם בכיוון ורציונל מסוים, דווקא עם תפיסה כזאת השאלה הזאת, "זו תורה וזו שכרה!?", נזקקת באופן האמיתי והכן ביותר. ואף על פי

חיים – העולם הזה הוא לא רק מה הסיפור שלו, מה עבר עליו, אלא עיקרו הוא הקשר שלו אל ריבונו של עולם, ההבנה שהקב"ה מוביל ומנהיג את העולם, שהוא בחר בעם מסוים ושרה בתוכו. תפיסה אמונית כזו, המתבססת על יציאת מצרים, מתארת באופן מוחלט ונכון יותר מה זה העולם שאנו חיים בו, עולם של השגחה והתערבות אלוקית.

חיבור העולם לאלוקות

על פי תפיסה זו, ניתן להבין מדוע המצוות הן זכר ליציאת מצרים; המצוות מבטאות את הקשר של העולם הזה לאלוקות, המצוות מאפשרות לקחת עור של בהמה וליצור מזה תפילין, זה לקחת צמר של כבשה ולעשות ממנו ציצית, זה לקחת זמן מסוים ולהפוך אותו למקודש. המצוות מאפשרות לנו לגעת בעולם הזה, לגעת במציאות ולחבר אותה לריבונו של עולם.

בניגוד לרוב המצוות, על לימוד התורה מעולם לא נאמר "זכר ליציאת מצרים". אפשר לומר שזה גם ההבדל המהותי בין לימוד תורה לשאר המצוות; לימוד התורה מבטא קישור מוחלט אל מעבר לעולם הזה, ולכן אין זה קשור ליציאת מצרים, שכאמור מחברת את העולם הזה עם האלוקות. אך שאר המצוות הן ממש מאפשרות נגיעה של אלוקות במציאות.

כמו כן, משה רבינו גם הוא מתואר כאדם שאכפת לו מהמציאות, אדם המעורה בחברה. מפריע לו שאיש מצרי מכה איש עברי, מפריע לו שיהודי מכה יהודי, מפריע לו שהרועים לא מאפשרים לבנות יתרו להשקות את צאנם. משה רבינו הוא אדם שאכפת לו מהמציאות, והאכפתיות הזאת גורמת לו לפעול בתוך המציאות, לשנות דברים ולהגיב על המתרחש. לכן הכי מתאים שאדם כזה הוא שיוציא את ישראל ממצרים.

חיפוש הרציונל האלוקי

אם כן, זה צד אחד שמביעה יציאת מצרים - יציאת מצרים הגדירה את העולם הזה כמחובר לקודש, היא הגדירה מי מנהיג אותו ומה היחס של הקב"ה בתוך המציאות. אך עם כל זה שהידיעה האמונית הזאת משמחת ונותנת משמעות, היא גם מולידה קשיים רבים: אם אנחנו חיים באמונה של יציאת מצרים, מאמינים שהקב"ה מנהיג את העולם ומוביל אותו בהיגיון וברצון מסוים, אז מתפתחת אצלנו איזושהי ציפייה שנוכל לראות מול עינינו את אותו היגיון, יש בנו ציפייה לראות את הסדר האלוקי המתרחש במציאות. אך למעשה אנחנו נתקלים פעמים רבות בעולם מעוות

כן, חוזר הקב"ה ומשיב לו: "א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני". יש דברים שאינך מבין.

מציאות של שתיקה

בתורה ס"ד בליקוטי מוהר"ן, מתאר ר' נחמן את השאלות שאין עליהן תשובה לא כמקרה בעולם, אלא כחלק מהייחודיות של העולם, ובאותה תורה מתייחס ר' נחמן לגמרא זו שהבאנו:

וע"כ המבוכות הבאים משם, הם בבחי' שתיקה. וכמו שמצינו במשה (מנחות כ"ט) כששאל על מיתת ר"ע, זו תורה וזה שכרה. השיבו לו, שתוק כך עלה במחשבה. היינו שאתה צריך לשתוק, ולבלי לשאול תשובה ותירוץ על קשיא זו. כי כך עלה במחשבה, שהוא למעלה מן הדיבור. ע"כ אתה צריך לשתוק על שאלה זו, כי הוא בבחינות עלה במחשבה, שאין שם דיבור ליישב אותה.

לכאורה, ניתן היה להבין את תשובתו של ה' אל משה כתיאור של דבר הקיים במציאות - ישנם דברים שאין לנו תשובה עליהם, ואנחנו אפילו לא צריכים לחפש עליהם תשובה. אך רבי נחמן מוסיף על זה שמה שבאמת אומר הקב"ה למשה זה מעבר לעניין קבלת השאלות גם אם אין תשובה, אלא קיימת פה מציאות נוספת, מציאות של "שתוק", רובד נוסף שבו האדם חי. העמידה של האדם מול ריבונו של עולם איננה מסתיימת בתשובות טובות לשאלות קשות, ולא משאירה היא את האדם בתחושת ריק כשאינן תשובה; להפך, כשהאדם נקלע למצבים של חוסר תשובה, נולדת אצלו תודעה חדשה, שפה חדשה של שתיקה. המקרים האלה צריכים להעלות את האדם למקום פנימי ועליון יותר, למצב של שתיקה, של מחשבה שהיא למעלה מן הדיבור. אין פה מצב של חוסר דיבור, אלא זו מדרגה שעומדת בפני עצמה, השתיקה היא מצב חי, קיים ועצמותי. בתורה נוספת בליקוטי מוהר"ן (תורה רל"ד) מדבר ר' נחמן על הגמרא הזאת ועל המציאות הגדולה של השתיקה:

כי המחשבה גבוה מאד, ומי שרוצה ליכנס אל עולם המחשבה, צריך לשתוק, ואפי' אם ידבר אז דיבור הגון, הוא מפסיד המחשבה.

כלומר, שבעצם המקום של המחשבה זהו מקום גבוה ועליון, אך זה מקום גבוה שאנחנו שייכים אליו ויכולים להגיע אליו. ובשביל להגיע למדרגה הזאת של המחשבה צריך לשתוק לפעמים. ואפילו אם יש לי דיבור להגיד, וגם אם זה דיבור נפלא, כל עוד הוא נשאר בגדר דיבור הוא פוגם במחשבה. פעמים רבות לא צריך לדבר, צריך לשתוק, והשתיקה הזאת בעצמה היא מולידה עולם פנימי יותר, עולם עמוק יותר, עולם של מחשבה.

כי המחשבה הוא דבר גבוה מאד, שאפילו דיבור הגון מפסידה, וזה בחי' (מנחות כט) שתוק כך עלה במחשבה, שלעלות אל המחשבה צריך לשתוק.

לפי מה שאני מבין מהתורות האלה של רבי נחמן, כשהקב"ה אומר למשה רבינו לשתוק אז הוא בעצם אומר לו שאמנם תשובה אין פה, אך עם זאת הוא בעצמו יכול להגיע למדרגה מיוחדת של קשר, של דבקות מסוימת עם הקב"ה, לנוכחות ה' בעולם שנמצאת מעל העולם של הדיבור, במחשבה עליונה שלא יכולה להיות קיימת בתוך תשובה. וכשאנחנו מאמינים שהקב"ה מנהיג את העולם, שהוא נוכח כאן איתנו, אז אנחנו צריכים להאמין שהוא נוכח פה גם ברובד של התשובות, שאנחנו קשורים אליו במובן של דיבור והבנה, אבל יש גם מקומות מסוימים בהם הקב"ה רוצה להעלות אותנו למימד של מעבר למציאות הפיזית, מעבר לדיבור. ואלו הקושיות האלה על הנהגת העולם שאין לנו תשובה עליהן, אלו השאלות הפתאומיות האלה שמשאירות אותנו במחשבות. לא בריק וחידלון חס וחלילה, אלא במדרגה של שתיקה, של קשר עדין ופנימי עם ריבונו של עולם, של נוכחות ה' שהיא מעבר לכלים של הדיבור והמציאות.

מידי שבוע ביום שני בשעה 19:00 מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית. העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'. להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.

עריכה: חגי מיכליס | **אינטרנט:** אורי פירסט ויונתן קניגסבוך | **צילום:** מאור דוד רביבו | **תמלול:** אורי פירסט ואוריה פרידמן | **הפצה:** אחיה לוי וישי אונגר